

КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ПОВТОРНОЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ РЕЦИДИВНОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Одним з важливих елементів предмету кримінологічних досліджень є особистість злочинця, її внутрішні складові та механізм її десоціалізації. В контексті дослідження особистості рецидивного злочинця поряд із загальними актуалізуються питання етапів і змісту повторної криміналізації, впливу первинної криміналізації та порядку і умов відбування призначеного покарання, ефективності діяльності персоналу кримінально-виконавчої системи, форми і змісту постпенітенціарної адаптації.

Суттєвий вклад у дослідження питань рецидивної злочинності та її складових здійснено у фундаментальних працях А. Алексєєва, М. Бажанова, В. Батиргарєєвої, В. Голіни, І. Гальперіна, А. Зелінського, О. Яковлева та інших. В контексті вивчення особистості рецидивного злочинця особливе значення мають дослідження О. Азовського, В. Батиргарєєвої, В. Бендриківського, І. Богатирьова, Б. Головіна, М. Крижановського, М. Колодяжного, І. Митрофанова, С. Шалгунової та інших науковців.

Особистість рецидивного злочинця, як предмет дослідження, представляє для дослідника неабиякий інтерес, оскільки в ній закладені більшість наукових кримінологічних дискусій, зокрема про співвідношення, первинність та значення біологічного і соціального в особистості злочинця, про причини і умови індивідуальної злочинної поведінки та причинність в цілому, про формування особистості злочинця та характер і стійкість окремих факторів, про соціалізацію та десоціалізацію особистості, про результативність окремих видів покарань та ефективність позбавлення волі, про його строки, зміст і характер режиму, умов тримання засуджених тощо.

В кримінологічній науці проблеми причинності є одними з ключових у пізнанні злочинності і злочинної поведінки і мають декілька підходів до вирішення. Так, одні вчені причину конкретного злочину вбачають у площині соціального середовища і називають негативні соціальні явища і процеси, що формують у особи антисуспільні погляди, установки, звички, котрі реалізуються у кримінальну мотивацію і внутрішню готовність до злочинних дій (І. М. Даньшин, Л. М. Давиденко). Згідно іншого підходу, обґрунтованого А. Ф. Зелінським, А. П. Закалюком, О. М. Костенком, В. В. Голіною причина криється в дефектності інтелектуальної, вольової та емоційної структури особистості злочинця, які у складній взаємодії породжують кримінальну мотивацію і рішучість на вчинення злочину за певної життєвої ситуації. Дана точка зору видаєть-

ся найбільш обґрунтованою, оскільки при поясненні причин індивідуальної злочинної поведінки, як зазначає В. В. Голіна, слід виходити з того, що будь-які об'єктивні (зовнішні) впливи середовища, а також суб'єктивні (внутрішні) риси та властивості особи не здатні самі по собі спричинити вчинення злочину. Вони мають інтерпретуватися через психіку особи: світогляд, цінності, інтереси, нахили, і втілитися у мотивах та рішенні діяти протиправно [1, 100]. Тому носієм причини індивідуальної злочинної поведінки виступає людина, а не зовнішні обставини та ситуації. За третім підходом, який обстоюють А. І. Долгова, О. М. Яковлев, С. А. Тарарухін, причиною злочину є взаємодія криміногенних факторів соціального середовища і антисуспільних властивостей особи.

Отже, все різноманіття факторів, що детермінують злочинну поведінку, а також формування особистості рецидивного злочинця, можна розділити на дві категорії – особистість і вплив зовнішнього середовища. Вони взаємодіють між собою в унікальному для кожного індивіда співвідношенні. В контексті індивідуалізованого такого співвідношення в кримінологічній науці виникають протилежні точки зору про те, що саме є визначальним – особистість чи зовнішні обставини. Ми дотримуємось позиції, що зовнішні фактори, впливаючи на особистість, через вироблення досвіду, створення системи цінностей, установок, мотивів формують її, в результаті чого особа по-своєму оцінює і реагує на подальші життєві ситуації, тобто відбувається своєрідна, постійна і унікальна їх взаємодія.

Очевидним є і те, що на формування особистості рецидивного злочинця впливають як фактори, що призвели до вчинення першого злочину, так і специфічні обставини повторної криміналізації. При чому, за своїм змістом суб'єктивні й об'єктивні причини як первинних, так і рецидивних злочинів співпадають. В продовження цієї думки Даньшин І. М. фактори, що сприяють формуванню особистості рецидивного злочинця представляє у вигляді двох взаємопов'язаних блоків. По-перше, це фактори, що обумовили вчинення першого злочину, оскільки у таких осіб, як правило, зберігаються або погіршуються соціальні умови і соціальне середовище, що сприяє наступності криміногенних ситуацій. Вкрай несприятливі умови формування особистості в дитячому та підлітковому віці накладали на неї стійкий негативний відбиток, що важко піддається впливу в майбутньому, тим більше що такі особи свідомо чи несвідомо прагнули до свого звичного мікросередовища, в якому відчували себе найбільш комфортно [2, 272–273]. Крім того, пов'язані з політичною та економічною ситуацією в країні негативні зміни умов життя населення, такі як зuboжіння окремих соціальних верств і груп, збільшене безробіття, посилення нерегульованих міграційних процесів, викликаних внутрішніми переселеннями та втечею з районів конфліктів й інші, значно гостріше впливають на осіб, які втратили свої соціальні позиції в зв'язку

з відбуванням покарання. По-друге, специфічні для рецидивних злочинців фактори, що впливають на несприятливий перебіг постпенітенціарної адаптації та фактори, пов'язані з різними недоліками в діяльності судових, правоохоронних органів [3, 130–133] та соціальних інститутів в пенітенціарній та постпенітенціарній сфері, що знижують або знецінюють результати запобіжного впливу на осіб, що вчинили злочини.

Перш за все, постпенітенціарна дезадаптація осіб, які відбули покарання у вигляді позбавлення волі і втратили в зв'язку з цим повністю або частково соціально корисні зв'язки, поєднується з трудовими і житловими проблемами, зокрема проблема працевлаштування осіб, що відбули покарання, наявна через низьку їх кваліфікацію, неконкурентність для виробництва, крім того, в силу їх стійкої морально-правової деформації пошук легких заробітків, що лежать за межами суспільного виробництва є для них більш привабливим.

На думку більшості вчених криміногенні фактори рецидивної злочинності можна поділити на а) об'єктивні, що охоплюють різноманітне коло обставин організаційного, правового, виховного характеру, б) суб'єктивні, що стосуються характеристики особистості рецидивного злочинця. При цьому, як зауважив Пшенніков Л. М., для цієї злочинності основними є суб'єктивні умови, так як рецидивні злочинці вчиняють злочини не тільки під впливом об'єктивних умов, а й в силу антигромадської спрямованості особистості [4, 60–63]. Зазначене виражається в збереженні або відновленні кримінальних зв'язків, зокрема повернення до злочинних угруповань, а також зав'язків з колишнім несприятливим побутовим оточенням; в збереженні й загостренні конфліктних ситуацій; у використанні однотипних криміногенних ситуацій. Криміногенні обставини можуть бути пов'язані зі змінами в структурі малих соціальних груп, членом яких був рецидивний злочинець: втрата або ослаблення соціально корисних зв'язків, сімейні конфлікти, припинення колишніх трудових відносин внаслідок злочинної поведінки і відбування покарання, зі змінами правового і морального статусу особистості раніше судимої особи: обмеження у виборі місця проживання, недовіра і відчуженість оточуючих і т.д.

Вдалою можна вважати класифікацію чинників рецидивної злочинності за етапами деформації особистості рецидивного злочинця, запропоновану професором Голіною В. В. Цю точку зору поділяють багато вчених-кримінологів, які в своїх роботах також проводили подібну класифікації або ж акцентували на ній увагу. Тут фактори формування особистості рецидивного злочинця поділені на три групи: ті, що пов'язані з вчиненням первинного злочину і першою судимістю; такі, що обумовлені процесом відбування покарання, особливо позбавлення волі; такі, що впливають на постпенітенціарну адаптацію особи [1, 447; 5, 64–70; 3, 130–133].

Отже, початковим етапом формування особистості злочинця-рецидивіста є вплив факторів, пов'язаних з першим вчиненням злочину. Багато вчених відносять сюди всі соціально-економічні обставини, особливості сімейного виховання, і т.д., тобто відносять до цих чинників фактично причини первинного злочину, що видається не досить повним. Характеристика таких факторів також повинна здійснюватися з урахуванням наслідків у вигляді реакції держави і суспільства. Істотне значення має індивідуалізація при визначенні певних заходів в адаптаційний період після звільнення, поєднання заходів контролю за поведінкою особи і психологічної допомоги. Щодо реалізації вищевказаних завдань становить інтерес вивчення досвіду пробації в більшості країн Європи і США. Діючим національним законодавством щодо звільнених передбачені заходи соціальної адаптації, але розосередження функцій в органах і установах різних відомств, відсутність визначеності фінансування центрів соціальної адаптації, відсутність широкої інформації про діяльність таких установ ускладнює процес отримання соціальної допомоги, що негативно впливає на адаптацію і ресоціалізацію звільнених.

Література:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуїська, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. – Х.: Право, 2014 – 513 с.
2. Даньшин І. М. Кримінологія. – Харків: Право. – 2002. – 232 с.
3. Оробець К. Поняття та кримінологічні показники рецидивної злочинності в Україні // Підпр. госп. і право. – 2005. – №3. – С. 130–133.
4. Пшенников Л. Н., Ниеде А. М., Минберг Г. Г., Казмер М. Э. Рецидивная преступность: понятие и криминологическая характеристика. – Рига. – 1983. – 210 с.
5. Батиргареева В. До постановки проблеми злочинної кар'єри рецидивістів // Юридична Україна. – 2005. – №10. – С. 64–70.

УДК 343.6: 343.96

ХОМИЧ Дмитро

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ДЕВІАНТНІЙ ПОВЕДІНЦІ ОСОБИ

Прояви девіантної поведінки в сучасному світі набувають все більшого наголосу. Так, це є неприйнятними порушеннями загальноприйнятих соціальних норм, які придбали в останні роки масовий характер і поставили цю проблему в центр уваги соціальних працівників, психологів, пенітенціарників.

І головним завданням сьогодення є пояснення причин, умов і факторів, що детермінують це соціальне явище, та розробка форм протидії проявам девіантної поведінки як попереджувальних, так і каральних.